

ELWIRA KACZYŃSKA – KRZYSZTOF TOMASZ WITCZAK

SŁOWIANIE NA KRECIE W ŚWIETLE FAKTÓW JĘZYKOWYCH

COBISS: 1.01

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.25.2.9](https://doi.org/10.3986/jz.25.2.9)

Slovani na Kreti v luči jezikovnih dejstev

Pandelis Haralambakis v nedavno izdani monografiji (2016) analizira zgodovinska poročila in dokumente o Slovanih na Kreti ter posreduje leksikalne in onomastične podatke, ki dokumentirajo sledove davnih slovanskih naselbin na otoku. Avtorja preverjata nekatere raziskovalne hipoteze in podajata sedanje stanje vprašanja prisotnosti Slovanov na Kreti. **Ključne besede:** Kreta, leksika, onomastika, naselbine, Slovani, izposoje

Slavs in Crete in the Light of Linguistic Facts

In his recently published volume (2016), Pandelis Charalambakis analyzes historical references to and documents about the Slavs in Crete. He also presents lexical and onomastic data that document traces of old Slavic settlements on the island. This article verifies selected research hypotheses and presents the current state of research on the Slavs' presence in Crete.

Keywords: Crete, vocabulary, onomastics, settlement, Slavs, borrowings

- 1 W roku 2016 ukazała się monografia Pandelisa Charalambakisa pt. *Σλάβοι στην Κρήτη κατά τον μεσαιώνα και τους πρόιμους νεότερους χρόνους: ιστορικά και γλωσσικά τεκμήρια*, która stanowi podsumowanie wieloletnich badań nad zagadnieniem pobytu Słowian na Krecie, a także nad słowiańskimi wpływami leksykalnymi na dialekt kreteński języka nowogreckiego oraz na toponimie Krety (Χαραλαμπάκης 2016). Monografia dzieli się wyraźnie na dwie partie. W pierwszej części (s. 15–85) autor dyskutuje historyczne dane począwszy od VII wieku n.e. aż do podboju wyspy przez imperium osmańskie (w latach 1645–1667). Omawia też hipotezy badawcze dotyczące domniemanego pobytu Słowian na Krecie, zgłaszane zarówno przez badaczy greckich, jak i zagranicznych. W drugiej części (s. 87–238) Charalambakis przedstawia świadectwa językowe zarówno leksykalne (zapożyczenia słowiańskie), jak i onomastyczne (tj. toponimie kreteńską podejrzaną o pochodzenie słowiańskie). Monografia zawiera (oprócz wstępu i wprowadzenia, s. 5–14) dość obszerne podsumowanie (s. 239–251), grecki przekład relacji czeskiego podróżnika Jana Hasišteinskýego dotyczącej wyspy Krety z roku 1493 (s. 253–266), bogatą literaturę przedmiotu (s. 267–290), ilustracje (s. 291–297), streszczenie angielskie (s. 299–305), indeksy (s. 307–337) oraz spis treści (s. 339–340). Już sam przegląd zawartości dowodzi, że autor poświęca dokumentacji i argumentacji językowej dwukrotnie więcej uwagi niż danym historycznym.

Czytelnikom polskim oraz slawistom wszystkich nacji chcielibyśmy przybliżyć aktualny stan badań nad ogromnie trudnym i wielce dyskusyjnym zagadnieniem pobytu Słowian na wyspie Krecie. Czynimy tak z czterech powodów: po pierwsze, kontakty słowiańsko-greckie (zarówno średniowieczne, jak i nowożytnie) budzą wciąż ogromne zainteresowanie badaczy (zob. Skach 2008; Μαλιγκούδης 2013); po drugie, język nowogrecki jest dla wielu slawistów polskich i obcych znaczną barierą;¹ po trzecie, dostęp do słowników dialektalnych (w danym przypadku do kreteńskich opracowań) jest z różnych powodów utrudniony;² po czwarte, argumenty slawistów dotyczące słowiańskości niektórych kreteńskich apelatywów lub onimów warto skonfrontować z wypowiedziami specjalistów od języka i nazewnictwa (nowo)greckiego.³ Kolejnym czynnikiem, który wpłynął na krytyczne opracowanie wzmiankowanego w tytule tematu, był fakt prowadzenia przez nas badań w zakresie stosunków językowych grecko-słowiańskich (Kaczyńska – Witczak 2008: 129–146; Kaczyńska 2016: 31–50).

Problem pobytu ludności słowiańskiej na Krecie był poruszany wielokrotnie zarówno przez autorów greckich (zwłaszcza Nikolaosa Tomadhakisa⁴), jak i przez zagranicznych badaczy (np. Vasmer 1941; Заимов 1967). Najwcześniejsze prace mówiące o słowiańskim osadnictwie na wyspie Krecie wyszły spod pióra bułgarskich historyków (Шишманов 1897: 90–126; Сакалов 1932: 1–62). Niestety, okres średniowiecza nie dostarcza wyczerpujących danych w tej kwestii. W zasadzie musimy uwzględnić każde zachowane źródło. Zwykle pierwsze pojawienie się Słowian na Krecie wiąże się z relacją Tomasza Prezbitera, informującą o najeździe Słowian na wyspę Kretę w 623 roku. Oryginalny tekst zachował się w języku syryjskim. Poniżej cytujemy go w dosłownym łacińskim przekładzie, przygotowanym przez Jana Landa (1862: 115):

Anno 934 Slavi Cretam caeterasque insulas invasere; atque illic pii viri Kenes'rinenses comprehensi sunt, quorum fere viginti interfecti.

(„W roku 934 [tj. 623 r. n. e.] Słowianie najechali Kretę i inne wyspy; i tam pochwycili pobożnych mężów z Qënneshrë, z których prawie dwudziestu zabili.”)⁵

- 1 W literaturze polskiej wpływy słowiańskie na język nowogrecki badała przede wszystkim Wanda Budziszewska (1990; 1991).
- 2 Liczba słowników dialektu kreteńskiego (lub niektórych jego gwar) jest wyjątkowo obfita i obejmuje kilkanaście publikacji różnej wartości, por. Πάγκαλος 1955–1975; Πιτκούκης 1983; Κονδολάκης 1990; Περιστεράκης 1991; Γερωνυμάκης 1999; Ξανθινάκης 2001; 2009; Τσιριγωτάκης 2001; Γαρεφαλάκης 2002; Ροδάκης 2005; Κοντοσόπουλος 2006. Wiele imponujących dokonań ukazało się w ostatnim dziesięcioleciu, por. Αποστολάκης 2008; Τσιριγωτάκης 2008; Δαριβιανάκης 2009; Κριτσωτάκης 2012; Ίδομενέως 2006–2013; Ορφανός 2014; Κοντοσόπουλος 2015.
- 3 Warto odnotować, że w ostatnim dziesięcioleciu ukazały się słowniki etymologiczne zarówno dotyczące leksyki, jak i ojkonimii nowogreckiej, por. Μπαμπινιώτης 2011; Συμεωνίδης 2010; 2015.
- 4 Zob. Τομαδάκης 1938: 425–431; 1939: 7–19; 1953: 105–111; 1989: 363–365.
- 5 Ukazało się tłumaczenie angielskie syryjskiej relacji Tomasza Prezbitera. Brzmi ono: „The Slavs invaded Crete and the other islands. There some blessed men of Qënneshrë were taken captive and some twenty of them were killed” (Palmer 1993: 18).

Informacja ta nie posiada niezależnego potwierdzenia, ale taka sytuacja w przypadku wczesnego średniowiecza nikogo nie dziwi. Większość historyków uznaje świadectwo Tomasza Prezbitera za wiarygodne, ale Pandelis Charalambakis dowodzi, że zawiera ono wiele sprzeczności. Po pierwsze, na Krecie nie istnieje miejscowość zwana *Qēnneshrē*. Taką nazwę nosiła osada na terenie Syrii położona w pobliżu rzeki Eufrat, gdzie znajdował się dawniej monastyr wczesnochrześcijański. Po drugie, skoro mnisi mieszkali na obszarze Syrii, to wiadomość o ich tragicznej śmierci nie może odnosić się do Krety lub innych wysp egejskich. Po trzecie, informacja nie ma niezależnego potwierdzenia. W siódmym wieku słyszemy głównie o napadach arabskich. Co więcej, Arabowie łupili klasztory i nie wahali się przed zabijaniem chrześcijańskich mnichów. Charalambakis zatem sugeruje, że Tomasz Prezbiter pomylił Słowian z Arabami (Χαραλαμπάκης 2016: 18–22). Słabą stroną tej argumentacji jest powszechnie znany fakt, że podboje arabskie rozpoczęły się dopiero po śmierci Mahometa (632 r. n.e.), a bizantyńska Syria została opanowana przez Arabów w latach 634–640. Tymczasem mnisi z *Qēnneshrē* ponieśli śmierć w roku 623 na wyspie Krecie, która w tym czasie była częścią Cesarstwa Bizantyńskiego. Oczywiście, możemy założyć, że Tomasz Prezbiter znacząco (tj. o kilkanaście lat) pomylił się w datowaniu wydarzenia i nawet założyć, że mnisi z *Qēnneshrē* uciekli na wyspę Kretę w obawie przed terrorem arabskim. Jednak kronikarz wyraźnie obsadził Słowian w roli agresorów i zabójców syryjskich mnichów, a trudno uwierzyć, że autor pochodzący z Syrii mógłby pomylić Arabów ze Słowianami. Z tego powodu ufamy w rzetelność relacji Tomasza Prezbitera. Jego przekaz jest wiarygodny, gdyż nie skupia się na samym najeździe, tylko na losie dwudziestu syryjskich mnichów, który zostali pojmani i zabici przez Słowian podczas najazdu na Kretę i pobliskie wyspy. Tomasz Prezbiter nie podaje, z jakiego powodu syryjscy mnisi przebywali na wyspie Krecie, ani też nie informuje, czy Słowianie opanowali wyspę Kretę, czy tylko ją złupili. Jedynie w przypadku pierwszej alternatywy możemy mówić o początkach osadnictwa słowiańskiego na Krecie już w VII wieku. Data najazdu Słowian na Kretę w 623 roku nie ma niezależnego potwierdzenia i teoretycznie może być kwestionowana, ale nie wolno poddawać w wątpliwość opisywanych zdarzeń, tj. ataku Słowian na Kretę i inne wyspy w VII wieku, a także okrutną śmierć syryjskich mnichów z rąk słowiańskich napastników.

Większość badaczy uważa, że osadnictwo Słowian na Krecie rozpoczęło się dopiero w 961 roku. Jak wiadomo, wyspa została opanowana przez Arabów około roku 824. Cesarstwo Bizantyńskie kilkakrotnie podejmowało próby odzyskania Krety, ale wiele akcji militarnych zakończyło się fiaskiem (Detorakis 1994: 126–128). Dopiero w roku 961 wybitny wódz bizantyński Nicefor Fokas i przyszły cesarz (panujący w latach 963–969) przeprowadził udaną rekonkwistę, przyłączając ponownie Kretę do Cesarstwa Bizantyńskiego. Następnie dla zabezpieczenia Krety przed kolejnym podbojem arabskim władze bizantyńskie osiedliły na wyspie weteranów wojennych. Ponieważ w armii bizantyńskiej,

dowodzonej przez Nicefora Fokasa, brały udział zaciężne oddziały ruskie, bułgarskie i inne słowiańskie, historycy greccy przypuszczają, że pierwsze osady słowiańskie na wyspie Krecie zostały założone po roku 961 pod patronatem władz bizantyńskich na wzór obozów wojskowych. Słowiańska ludność tych osad po kilku wiekach funkcjonowania w środowisku greckim uległa całkowitej hellenizacji. Przypuszcza się, że nazwisko kreteńskie *Sclavo* (= ngr. Σκλάβος), odnotowane w źródłach weneckich, dowodzi słowiańskiego pochodzenia przodków. Charalambakis kwestionuje hipotezę o osadzeniu słowiańskich weteranów na Krecie, podkreślając, że słowiańskie nazwy miejscowe na Krecie są odnotowane dopiero w dokumentach weneckich powstałych w XIII–XVII wieku. Zapomina przy tym, że źródła greckie z drugiego okresu bizantyńskiego (tj. z lat 961–1204) odnotowują jedynie bardzo niewielką liczbę oikonimów kreteńskich. Są to głównie nazwy dawnych osad, w których mieściły się siedziby dostojników kościelnych (biskupów), a nie nowe wsie zakładane przez kolonistów lub weteranów wojennych. Autor omawia ponadto późniejsze dane z czasów weneckich (lata 1204–1667) mówiące o słowiańskim pochodzeniu niektórych Kreteńczyków. Ponieważ te jednostkowe zagadnienia nie budzą kontrowersji, w naszym opracowaniu ich nie omawiamy.

Po przedstawieniu danych historycznych Charalambakis omawia dialektalną leksykę kreteńską podejrzaną o pochodzenie słowiańskie i dzieli całą materiał na cztery części:

Grupa A: apelatywy słowiańskiego pochodzenia w dialekcie kreteńskim (Χαραλαμπάκης 2016: 89–127): βέρα f. ‘przymierze; rozejm, czasowe pogodzenie się, pojednanie’ (< psł. **věra* f. ‘wiara, zaufanie’); βλάτος m. ‘bagnó, błoto’ (< psł. **bolto* n. ‘ts.’); (τ)ζούμπερο n. ‘zwierzę hodowlane, zwłaszcza owca, koza, krowa’ (< psł. **zobrъ* m. ‘zubr’); καπίκι n. ‘kopiejka; nazwa dawnej rosyjskiej monety’ (< ros. *копейка*); λέσκα f. ‘miejsce przebywania dzikich kóz; miejsce strome, gdzie zwykle łapie się zwierzęta’; σβαρνάς m. ‘lekkó wykrzywiony nóż ogrodniczy z ząbkami’, także σβάρνα f. ‘narzędzie rolnicze w postaci deski z metalowymi zębami, używane do wyrównywania powierzchni oranej; brona’ (< psł. **borna* f.); σκλέπα f. ‘jakaś choroba, zaraza atakująca konie’. Charalambakis wyróżnia zatem siedem pewnych zapożyczeń ze źródła słowiańskiego.

Grupa B: kreteńskie apelatywy o prawdopodobnej genezie słowiańskiej (Χαραλαμπάκης 2016: 127–132): κρουσέβα ‘towarzystwo, kompania, spółka’; λάσω ‘przywołanie kóz przez pasterzy’; σταλιζω ‘prowadzić zwierzęta do miejsca cienistego w skwarnej porze’.

Grupa C: wyrazy błędnie uznane za słowiańskie (Χαραλαμπάκης 2016: 133–146): βιστιρά f. ‘cierpienie, choroba przypisywana wpływom demonicznym’; ζάκα f. ‘długoletnie zmartwienia, które nie są ujawniane’, ζακώνο ‘zamykać zmartwienia w sobie, ukrywać cierpienia’; κάραβος m. ‘mały strumień wody; kanał, ściek; odpływ nieczystości’; κοσαριά f. ‘dochód z bacówki; zagroda

dla owiec’; κόκκορας lub κόκκοτας m. ‘kogut’; κούρβα f. ‘ prostytutka ’; κουρούπα f. ‘ dzban na wodę; gliniane naczynie ’; ρούσος adi. ‘ bardzo jasny, płowy, jasnowłosy ’; τσέργα f. ‘ wełniany koc ’; τσεργώνω ‘ poprawić coś ’.

Grupa D: wyrazy słowiańskie występujące w języku nowogreckim (Χαραλαμπάκης 2016: 146–166): βάλτος n. ‘ błoto, bagno ’; βαρικός adi. ‘ wilgotny, błotnisty ’; βέδουρα f. ‘ drewniane wiadro na mleko lub zsiadłe mleko ’; βερβερίτσα f. ‘ wiewiórka ’; βίτσα f. ‘ różga ’; βλάσατα n. pl. ‘ owce lub inne zwierzęta, które mają długi włos ’; βουρκόλακας m. ‘ zmarły, którego ciało nie rozkłada się, wstaje z grobu i pije krew ’; γκλάβα f. ‘ głowa ’; γουστερίτσα f. ‘ jaszczurka zielona, *Lacerta viridis* Laurenti ’; γρανίτσα f. ‘ dąb omszony, *Quercus pubescens* Willd. ’; δόμπρος lub ντόμπρος adi. ‘ szczery, wiarygodny ’; ζάμπα f. ‘ żaba ’; κανιάς m. ‘ duży ptak drapieżny ’; (γ)κλίτσα f. ‘ kij pasterski ’; κοιλοβέδουρα n. pl. ‘ wnętrzności zwierzęcia ’; κόκκορέτσι n. ‘ pistacja, *Pistacia terebinthus* L.; szaszłyk z podróbek ’; κοτέτσι n. ‘ kurnik ’; λαγκάδι n. ‘ dolina, wąwóz ’; λομποδιά f. ‘ lebiada, komosa ’; μπέμπελη f. ‘ odra ’; μαρκάλα f. ‘ okres parzenia się owiec ’; μόρα f. ‘ zmora; choroba epidemiczna ’; μοχός m. ‘ mech używany do rozpalania ognia ’; μπίστρος adi. ‘ o sokolim wzroku; mądry ’; πέστροφα f. ‘ pstrąg ’; πίστρος adi. ‘ pstry, jarzębiaty (o kurze) ’; ραγάζι n. ‘ gatunek trawy z kwiatostanem w kształcie pałki, *Imperata cylindrica* (L.) Beauv. ’; ρούσος adi. ‘ bardzo jasny, płowy, jasnowłosy ’; ρούχο n. ‘ ubranie ’; σβάρνα f. ‘ brona ’; σήτα f. ‘ sitko do mąki ’; στουμπίζω ‘ tłuc kamieniem ’; τσαντίλα f. ‘ rzadka tkanina używana do cedzenia mleka; woreczek na odcedzania twarogu ’; τσίπα f. ‘ kożuch na powierzchni wody lub mleka; pet ’; τσιπαλιδιάζω ‘ tworzy kożuch na powierzchni mleka ’.

W zestawieniu Pandelisa Charalambakisa znajdziemy 16 nowych wyrazów, których nie omówiliśmy w naszym artykule (Kaczyńska – Witczak 2008). Wprowadzony przezeń podział słownictwa na poszczególne grupy jest zasadniczo przejrzysty, chociaż przypisanie wyrazów do grupy A i D nie zostało w pełni przemyślane, ponieważ nie zawsze wiadomo, które wyrazy ogólnogreckie są w powszechnym użyciu na Krecie, a które nie. Przykładowo, wyraz τσαντίλα f. ‘ rzadka tkanina służąca do odcedzania twarogu ’ został odnotowany na Krecie jedynie w eparchii Apokoronu (Ξανθινάκης 2001: 523; 2009: 667). Ostatecznym źródłem zapożyczenia są bez wątpienia języki południowosłowiańskie, por. csł. *učdilo* n. ‘ przyrząd do precedzania ’, bułg. dial. *učdilo* ‘ cedzidło; rzadka tkanina służąca do precedzania ’, także ‘ płachta wełniana używana do noszenia dzieci lub ładunków ’, maced. *učdilo* ‘ przyrząd do precedzania mleka i innych płynów ’, także ‘ płachta do przykrywania bochenków chleba na desce ’, słę. *cedilo* ‘ sitko, naczynie do precedzania ’, sch. *čjèdilo* n. ‘ przyrząd do precedzenia wody, mleka, wina ’, pol. *cedzidło* ‘ przyrząd do cedzenia, filtr, sączonek ’ (< psł. **čēdidlo* n. ‘ przyrząd do cedzenia płynów; kawał tkaniny używany do cedzenia mleka ’; Sławski 1976: 66; Budziszewska 1991: 55; Παπακυριάκου-Απέργη – Παπακυριάκου 2000: 469).

Autor próbuje udowodnić słowiański charakter omawianego słownictwa kreteńskiego, ale nie zawsze mu się to udaje. Rozpatrzmy dwa nowe przykłady, uznane przez niego za ewidentne slawizmy (bądź ogólnogreckie, bądź wyłącznie kreteńskie).

Kreteński wyraz τσίπα f. ‘kożuch na powierzchni wody lub mleka’, także ‘niespalona część papierosa, pet’ (Ξανθινάκης 2009: 675–676) ma odpowiednik w literackim języku nowogreckim w sensie ‘cienka skórka, membrana, kożuch na powierzchni czegoś; nakrycie głowy kobiet’, metaforycznie ‘wstyd’ (Хориков – Малев 1980: 761; Stavropoulos 1992: 902; Μπαμπινιώτης 2002: 1811; Χαράλαμπάκης 2014: 1636). Słowniki nowogreckie zgodnie wskazują, że wyraz nowogrecki kontynuuje srgr. τσίπα f. ‘welon, woalka, chusta na głowę’ (Φλώρος 1980: 663; Ανδριώτης 2001: 382) i z reguły opowiadają się za słowiańską genezą tego ostatniego apelatywu.⁶ Bliskie odpowiedniki pojawiają się w kilku językach bałkańskich, por. alb. *cipë* f. ‘cienka skórka jaj, cebuli; kożuch na stojącej wodzie lub mleku; tyto’), także *cipal*, *cipallë* adi. ‘bardzo cienki, delikatny, wychudły’, *cipull* m. ‘cienki welon panny młodej / thin bride veil’, demin. *cipëz* f. ‘błona, kobieca chusta na głowę / membrana; women’s headscarf’ (Newmark 1999: 122–123), rum. *țiplă* f. ‘błona’, *țipă* f. ‘siatkówka oka’, cyg. *cipa* ‘skóra’; bułg. *чупа* ‘skóra’ (Meyer 1891: 441; Orel 1998: 47). Trudno jednak odnaleźć podobne wyrazy w innych językach słowiańskich. Charalambakis odsyła do apelatywu ros. *чүна* f. ‘мелкий наносный лес на воде’, nie podając, że Max Vasmer uznaje ten wyraz za etymologicznie niejasny.⁷ Wyraz prasłowiański **cipa* f. (o zdecydowanie onomatopiecznej genezie) oznacza zasadniczo ‘piskłę kury, kurczę, kurę’ i nawiązuje do dźwiękonaśladowczego okrzyku **cip!*, używanego do wabienia kurcząt i kur (Sławski 1976: 90). W niektórych językach słowiańskich pojawiły się wtórne znaczenia ‘dziewczę, młoda kobieta’, także ‘żeński narząd płciowy, vulva’ (Grochowski 2003: 61–62), ale trudno je utożsamić ze znaczeniami nowogreckimi (sens metaforyczny ‘wstyd’ nie ma nic wspólnego z przenośnym znaczeniem ‘vulva’). O wiele łatwiej wywodzić wyraz nowogrecki ze źródła albańskiego, gdzie występuje wiele formacji ze znaczeniami identycznymi jak w języku greckim.

Mało prawdopodobna jest też słowiańska geneza dialektyzmu kret. σκλέπα f. ‘jakaś choroba, zaraza atakująca zwierzęta hodowlane, zwłaszcza konie’, który został poświadczony wyłącznie na kreteńskich inskrypcjach z XIII–XV wieku. Charalambakis (Χαράλαμπάκης 2016: 123–127) odwołuje się do obfitego materiału epigraficznego odnoszącego się do kultu św. Romana (noszącego przydo-

6 Ξανθινάκης 2009: 675–676 („< σλαβ. *tsipa*”); Μπαμπινιώτης 2011: 1472 („< σλαβ. *tsipa*”). Za nimi podążył Charalambakis (Χαράλαμπάκης 2016: 166), mówiąc: „Πρόκειται για την μεσαιωνική ελληνική λέξη τσίπα (= πέπλος) < σλαβ. *chipa*”. Inaczej jednak postępuje Andriotis (Ανδριώτης 2001: 382), który preferuje genezę rodzimą, z odesłaniem do glosy Hesychiosa: σίφα: χόρια. Z kolei Paparizos (Παπαρίζος 2014: 314–315), wywodzi wyraz grecki ze śltać. *zipo* ‘kobiece okrycie głowy’, chociaż przytacza także alternatywny wywód ze źródła słowiańskiego i albańskiego.

7 Zob. Фасмер 1987: 364: „Темное слово”.

mek Σκλεποδιώκτης ‘odganiający chorobę’) i proponuje utożsamić grecki termin σκλέπα z wyrazami słowiańskimi oznaczającymi ‘grobowiec, krypte’ (por. ros. *склеп* m. ‘grobowiec, krypta’, stpol. *klep* m. ‘sklepienie’). Autor tłumaczy zestawienie w ten sposób, że choroba kojarzy się ze śmiercią i grobowiec także z nią się łączy. Badacz nie przytacza żadnego apelatywu słowiańskiego, który odnosiłby się do choroby lub jej objawów (takie znaczenie pokazuje wyłącznie wyraz bałtycki, por. łot. *klepus* m. ‘kaszel’). Tymczasem w języku albańskim odnajdujemy dokładny odpowiednik kret. σκλέπα f. ‘jakaś choroba, zaraza (koni)’ = alb. *sklepë* f. ‘żółty śluz wypływający z oczu / yellow mucus discharged from the eyes’ (Newmark 1999: 775; Orel 1998: 398). Wyraz ten ma liczne warianty dialektalne: *shklepë*, *sklubë*, *skërlepë* f., demin. *skërlepë* f. ‘żółty śluz wypływający z oczu’, *glepë*, *gëlepë*, dial. *glebë* (= *sklepë*) f. ‘wydzielina w oczach / rheum in the eyes’, a ponadto formacje o podobnej strukturze: alb. *skërlutë* f., *skërloq* m., *gloq* m. ‘ts.’ (Newmark 1999: 775, 275, 811; Meyer 1891: 125; Orel 1998: 118, 398). W niektórych przypadkach pojawiają się nawiązania do chorób zwierzęcych: *skërc* m. ‘kozie zapalenie stawów / caprine arthrisis’, *skerc* m. ‘choroba atakująca kolana kóz i powodująca kulawiznę; kulawka / laming disease that affects goats in the knees’ (Newmark 1999: 775). W tej sytuacji nie ulega wątpliwości, że apelatyw alb. *sklepë* f. ‘żółty śluz wypływający z oczu’ odnosił się pierwotnie do choroby koni. Nowogrecki leksem σκλέπα został poświadczony w XIII wieku na Krecie i Peloponezie w znaczeniu ‘jakaś choroba, zaraza atakująca konie’. Charalambakis nie informuje, że ten sam wyraz był także zarejestrowany w Trapezuncie jako σκλέπα f. ‘Kopfgrind / grzybica woszczynowa’ i w Arkadii jako ‘Aussatz / trąd’ (Meyer 1891: 125). W dialekcie pontyjskim języka nowogreckiego funkcjonuje apelatyw σκλέπα f. ‘liszaj, grzybica woszczynowa głowy, ropiejąca rana / κασίδα του κεφαλιού, πληγή πυορροούσα’, a także jego dwa derywaty: σκλεπάζω ‘chorować na liszaj, grzybicę woszczynową / κασιδιάζω’ oraz σκλεπάρης adi. ‘parszywy, pokryty liszajem; chory, który jest cały w ranach / κασιδιάρης, αυτός που είναι πλήρης με πληγές’.⁸ Za etymologią albańską opowiada się grecki językoznawca Athanasios Floros, który nie ma wątpliwości, że nazwisko Σκλεπάρης zawiera słowo pochodzenia albańskiego.⁹ W tej sytuacji geneza słowiańska ngr. σκλέπα, postulowana przez P. Charalambakisa, nie ma żadnego uzasadnienia.

W trzeciej partii monografii Charalambakis podejmuje dyskusję nad kreteńskimi nazwami miejscowymi,¹⁰ dzieląc materiał onomastyczny na trzy części:

Grupa A: kreteńskie ojkonimy o słowiańskiej genezie: Βλάτος; Βοράδος; Βορί (dwie miejscowości); Βόρος; Βορού (dwie miejscowości);

⁸ Zob. <http://www.pontos-news.gr/lexicon/words/σκλέπα> (14. 8. 2018).

⁹ Floros stwierdza: „Η λέξη είναι αλβανική: shklepë (= λήμη, τσίμπλα)” (Φλώρος 1980: 595).

¹⁰ Wcześniej ten sam autor dokonał obszernego omówienia zagadnienia słowiańskiej toponimii na wyspie Krecie, por. Χαραλαμπάκης 2010: 179–204. Do tego artykułu nie mieliśmy dostępu w trakcie pisania naszego opracowania.

ści); Ζίντα; Ντουλιανά; Ζάχουντο; Λέσκα; Ροδοβάνι; Σεμπρώνας; Σκλαβολάσι; Τοπόλια; Τσεπέλι (oraz Τσεπελάκι); Χαρβάτα.

Grupa B: kreteńskie toponimy o prawdopodobnej genezie słowiańskiej: Ακαράνου; Βολιάρες; Βουργάρα; Γαράζο; Γλαμπέ oraz Γλαμπές; Γλαμπιανών; Γράντος; Κάνεβα; Κράπη; Μιχαλινσκι; Μούντρος; Νιβγορίτης; Πρέβελη; Πρεβελιανά; Σκλαβούνου Σώχωρο; Σκλαβούνου (dwa razy); Στάλος; Τοπλού; Τσούτσουρος; Χουδέτσι.

Grupa C: kreteńskie toponimy błędnie uznane za słowiańskie lub greckie nazwy miejscowe zawierające elementy słowiańskie: Αλητζανή; Βάβελιοι; Βάλτος; Βαρβάροι; Βαρβάρος; Βαρβάρω; Βόιλα; Βουλγάρω (dwa ojkonimy); Γαβρανού; Δραγασανά; Ζαγουριάνοι; Λαγκά; Λαγκές; Μαλεβίτσι; Μοχός; Πλεμένης Λαγκός; Πλεμενιανά; Πλεμένο; Πλεμένου; Ρούσα Εκκλησιά; Ρουσακιανά; Ρουσαναυλή; Ρουσαπίδια; Ρουσολιμενέρι; Ρουσοσπίτι; Ρουσσές; Ρουσοχώρια; Σέρβο; Σκλαβεδιάκο; Σκλαβεροχώρι; Σκλαβιανά (dwie nazwy); Σκλαβοβάθεια; Σκλάβοι; Σκλαβόκαμπος; Σκλαβοπούλα; Σκλάβου το Μουρί; Σκλαβοχώρι; Σκλαβοχωριό; Σφηνάρι; Χαρασό.

Należy jednak uwydatnić, że Pandelis Charalambakis nigdzie nie odwołuje się do dwutomowego opracowania ojkonimii nowogreckiej autorstwa Charalambosa Simeonidhisa (Συμεωνίδης 2010), świetnego językoznawcy i onomasty, emerytowanego profesora Uniwersytetu Arystotelesa w Salonikach. Autor opracowania nie odnotowuje nawet tego cennego słownika w zamieszczonej przezeń bibliografii. Warto zatem zweryfikować decyzje kreteńskiego badacza z opiniami niezależnego badacza greckiego.¹¹

Nazwa miejscowa Βλάτος (Kisamos, Chania), pojawiająca się w źródłach weneckich jako *Vlatos* (1583; 1630), jest – zdaniem Simeonidhisa (Συμεωνίδης 2010: 363, nr 3218) – motywowana dialektalnym apelatywem kreteńskim βλάτος n. ‘błotniste miejsce’ (identycznym co do genezy z ngr. βάλτο n. lub βάλτος n. ‘ts.’), por. też ap. kret. βλατότοπος ‘ts.’ (= ngr. βαλτότοπος). Jego zdaniem, ojkonim ma czysto grecką genezę. Fakt, że apelatyw kreteński βλάτος, fundujący nazwę miejscową, jest zapożyczeniem słowiańskim, nie dowodzi słowiańskiego osadnictwa w tej wiosce.

Dwa ojkonimy na Krecie noszą nazwę Βορί ([1] Kisamos, Chania; [2] Sitia, Lasithi). Pierwszy z nich ma dokumentację źródłową z czasów weneckich (1583), drugi z XIX wieku (Vuriá 1834; Βορί 1881). Simeonidhis uważa, że nazwa miejscowa powstała w wyniku onimizacji greckiego apelatywu *βορί, będącego formą zdrobniąłą wyrazu ngr. βορός ‘pomieszczenie dla zwierząt’ (< słow. *oborъ*) (Συμεωνίδης 2010: 371, nr 3297). Przytacza także opinię N.G. Katapotisa, zgodnie z którą podstawa nazwotwórcza pochodzi od nazwiska *Βορίης. W obu przypadkach geneza wsi jest czysto grecka, choć apelatyw stanowiący bazę został zapożyczony ze źródła południowsłowiańskiego.

¹¹ Należy zauważyć, że Simeonidhis nie uwzględni niektórych toponimów kreteńskich, np. Βοράδω, Βορού; Ζάχουντο.

Nazwa miejscowa Βόροι (Pirjotisa, Iraklio), którą Simeonidhis zapisuje jako Βόροι, ma jakoby oznaczać ‘cmentarz’ i wywodzić się ze źródła albańskiego, por. alb. (gegijskie) *vorri* ‘grób, nagrobek’, (toskijskie) *varri* ‘ts.’ (Συμεωνίδης 2010: 396–397, nr 3583). Motywacją dla postulowania albańskiej genezy kreteńskiego ojkonimu są zapewne zapisy z okresu weneckiego: *Vari* (1394) oraz *Vorus* (1583), pokazujące dialektalne warianty typu albańskiego.

Ojkonim Ζίντα (Monofatsi, Iraklio) pojawia się w źródłach weneckich jako *Sinda* (1380), *Sida* (1583), *Sinda* (1630), a w dokumentach tureckich jako *Zide* (1671), *Zidá* (1834). Simeonidhis przypuszcza, powołując się na pracę K. Aman-dosa, że kreteńska nazwa miejscowa kontynuuje doryckie miano *Σίδᾶ, por. apelatyw stgr. σίδη f. ‘drzewo lub owoc granatu, *Punica granatum* L.’ (Συμεωνίδης 2010: 549, nr 5550). Cytuje także odmienne stanowisko S. Ksanthudhidhisa (Ξανθουδίδης 1903: 114), że ojkonim pochodzi od weneckiego nazwiska *Zinta*, które jest źródłowo poświęcone na Krecie w 1475 roku (*Alexandro Zinta*).¹²

Słownik etymologiczny greckich ojkonimów nie zawiera hasła Λέσκα. Simeonidhis omawia jednak epirocki ojkonim Λεσκάτσι (Konitsa, Janina), poświęcony jako *Leskac* (1551) w dokumencie tureckim, który kojarzy z serbochorwacką nazwą **Leskac* ‘miejsce porośnięte leszczyną’ (< psł. **lěska* f. ‘leszczyna’) (Συμεωνίδης 2010: 814–815, nr 9408). Odwołuje się przy tej okazji do apelatywu kreteńskiego λέσκα f. ‘miejsce głębokie i strome’ (Πάγκαλος 1960: 35), które wywodzi ze stgr. dor. λέσκα (= joń. λέσχη f. ‘otwór w skale’). Toponim Λέσκες, poświęcony na wyspach Dodekanezu, np. na Rodos i Chalki (Παπαχριστοδούλου 1960: 37; 1996: 121), istotnie świadczy o doryckim charakterze tamtejszej ludności greckiej. W innym hasle Simeonidhis sygnalizuje historyczny toponim Λεσκά (1311) z północnej Grecji, który kojarzy z apelatywem bułg. *леска* ‘leszczyna pospolita, *Corylus avellana* L.’ (Συμεωνίδης 2010: 815, s.v. Λεσκοβίτσι, nr 9409).¹³ Nazwa ta posiada jednak akcent oksytoniczny (zgodny z apelatywem bułgarskim), podczas gdy apelatyw kreteński λέσκα oraz związany z nim toponim Λέσκα pokazują opozycyjny akcent barytoniczny. Innymi słowy, kreteński toponim Λέσκα został uznany przez Simeonidhisa za czysto grecką fundację, opartą na rodzimym apelatywie doryckiego pochodzenia.

Kreteński ojkonim Ντουλιανά (Apokoronu, Chania) pojawia się w źródłach historycznych dopiero w XIX wieku (*Dulianá* 1834, *Δουλιανά* 1881; *Ντουλιανά* 1920). Zdaniem Simeonidhisa, nazwa ma niejasną genezę („άγνωστης αρχής”, zob. Συμεωνίδης 2010: 488, nr 4761). Autor przytacza także (ale bez śladu akceptacji) wywód Zaimowa (Займов 1967: 129), zgodnie z którym kreteńska osa-

12 Wywód nazwy miejscowej od antroponimu *Zinta* preferują także inni badacze: Αλεξίου 1972–1973: 454; Γουκροτσή-Κατσιανάκη 1975: 51.

13 Należy zwrócić uwagę, że w języku bułgarskim spotykamy także dialektalny apelatyw *леска*² ‘płaska skała; skała w rzece lub w pobliżu rzeki; porękana skała / плочеста скала Schistus; скала в река или край река; цеплива скала’, zob. БЕР 3, 1986: 371. Por. też cytowany tam apelatyw alb. *leskërrë* ‘porękana skała’.

da otrzymała miano słów. **Duljane* lub **Duljana* (por. toponim bułg. *Дулѡна*), utworzone od jakiegoś apelatywu południowosłowiańskiego, por. sch. dial. *dũlo*, *dũlo* n. ‘urka w miechu, przez którą powietrze dmucha w ogień; jama w ziemi, z której wypływa źródło; duże zagłębienie, jama w ziemi; dno drewnianego naczynia’, bułg. *δυλο* ‘urka, z której wypływa woda do podlewania ogrodu; duży otwór dzbana’, także ‘lufa broni palnej’ (< psł. **dudlo* n. ‘otwór, wylot czegoś, rurka’; Sławski 1984: 77). W ślad za Zaimowem Simeonidhis porównuje kreteński ojkonim z nazwą albańskiej wsi pochodzenia słowiańskiego *Dulyani*. Wątpliwości Simeonidhisa w stosunku do hipotezy Zaimowa wydają się słuszne. Na Krecie spotykamy bardzo wiele ojkonimów zakończonych na -ιανά (n. pl.). Wszystkie jednostki onimiczne tego typu mają w podstawie nazwę własną i prezentują sens dzierżawczy, wskazujący na czyjąś własność. Teoretycznie, nazwa mogłaby być urobiona od imienia słowiańskiego, por. staroruską nazwę osobową *Дуло* (XV–XVI w.), ale należy pamiętać, że w języku greckim poświadczono są liczne nazwiska *Ντούλης*, *Ντούλας*, *Ντούλιας*, *Ντούλος*, wywodzące się od apelatywu tureckiego *dul* ‘wdowa, wdowiec’ (Boγιατζόγλου 1992: 77; Τζέμος 2003: 171).¹⁴ Co więcej, na Krecie funkcjonuje też rodzime nazwisko *Δούλης* (od apelatywu ngr. *δούλος* m. ‘sługa, niewolnik’ < stgr. *δοῦλος* m. ‘ts.’), poświadczone w epoce weneckiej (1390) w miejscowości Pefko (Wianos, Iraklio).¹⁵ W tej sytuacji trudno opowiadać się za słowiańską genezą kreteńskiej nazwy miejscowej *Ντουλιανά* (vel *Δουλιανά*), którą łatwiej objaśnić na bazie czysto greckiej jako posesywną, wskazującą na własność jakiegoś człowieka noszącego nazwisko D(h)ulis (ngr. *Ντούλης* lub *Δούλης*).

Simeonidhis daje przegląd rozmaitych etymologii nazwy miejscowej *Ροδοβάνι* (Selino, Chania), przychylając się zasadniczo do hipotezy badawczej, że podstawą derywacyjną jest słowiańskie imię Radovan lub Rodovan, a toponim został utworzony (przez Słowian) za pomocą przyrostka psł. *-jb, por. sch. NM *Radovan*, *Radovanci*, *Radovanje* (Συμεωνίδης 2010: 1223, nr 13335).¹⁶

Omawiając nazwę miejscową *Σεμπρόνας* (Kydonia, Chania), poświadczoną już w XVI w. (*Sembrona* 1577, *Sembronas* 1834) Simeonidhis odsyła do apelatywu ngr. *σέμπρος* ‘chłop, który w ramach pomocy sąsiedzkiej uprawia cudze pola’ (< psł. **sębrъ*), por. sch. *seंबर* XIV w. ‘rolnik, chłop, osoba niskiego stanu’, słoweń. *seber* ‘ts.’, brus. *sjabr* ‘sąsiad’ (Συμεωνίδης 2010: 1257, nr 13335). Grecki onomasta nie precyzuje, czy jego zdaniem morfem -όνας jest czysto greckim przyrostkiem słowotwórczym, czy też sufiksem zapożyczonym ze słowiańskiego. Za drugą opcją opowiada się P. Charalambakis, który uważa onim za słowiański

14 Należy odnotować, że Wojadzoghlu zalicza tu także nazwiska *Δούλης*, *Δουλίδης*, *Δούλογλου*, *Δουλόπουλος* (Boγιατζόγλου 1992: 77), co jest wysoce dyskusyjne, skoro dla nich możemy wskazać rodzimą motywację (od stgr. *δοῦλος* m. ‘niewolnik’).

15 Por. Τσικριτσή-Κατσιανάκη 1975: 50; Σπανάκης 1991: 253, s.v. Δούλι.

16 Podobnie postępował Vasmer 1941: 175 (z restytucją **Radovanjb*). Odantropoimiczną genezę kreteńskiego ojkonimu zakłada też Tsikritsi-Katsianaki (Τσικριτσή-Κατσιανάκη 1975: 73–74).

(Χαραλαμπάκης 2016: 177–179). Inaczej sądzi Chrisula Tsikritsi-Katsianaki, która uważa, że ojkonim Σεμπρώνας został urobiony od greckiego nazwiska Σέμπρος (Τσικριτσή-Κατσιανάκη 1975: 77).

Simeonidhis nie dyskutuje toponimu Σκλαβολάσι, ale omawia kreteńskie ojkonimy zawierające człon Σκλαβο-, dając obszerny przegląd rozmaitych poglądów badawczych.¹⁷ Większość uczonych uważa, że toponimy sygnalizują obecność Słowian na wyspie, względnie greckich mieszkańców noszących nazwisko rodowe Σκλάβος (dosłownie ‘Słowianin’).¹⁸ Onim powstał w środowisku helleńskim, gdyż zawiera typowo grecką nazwę Słowian. Autor wskazuje też na dawny sens wyrazu śrgr. σκλάβος ‘niewolnik’ (pierwotnie ‘niewolnik słowiańskiego pochodzenia’ < ‘Słowianin’). Notuje też odosobniony pogląd K. Amandosa, który dostrzega podstawę nazwotwórczą w apelatywie ngr. σκλάβος ‘gatunek winorośli lub winogron (o jasnej, żółtawej barwie)’.

Kreteński ojkonim Τοπόλια (Kisamos, Chania), poświadczony w źródłach weneckich jako *Topolia* (1577), *Topogla* (1583, 1630), jest zwykle wywodzony od apelatywu ngr. τοπόλι n. ‘topola biała, *Populus alba* L.’ (< psł. **topolb* f. ‘ts.’).¹⁹ Podstawowa różnica tkwi jednak w ujęciu problemu. Sziszmanow, Tomadhakis i Vasmer opowiadają się za czysto słowiańską genezą kreteńskiego ojkonimu (ostatni z nich preferuje wywód od słowiańskiej nazwy zbiorowej **Topolbje* ‘zbiorowisko topól; lasok topolowy / Pappelort’; Vasmer 1941: 175), podczas gdy Simeonidhis zakłada fundację czysto grecką opartą na apelatywie nowogreckim zapożyczonym ze źródła słowiańskiego. Należy jednak dodać, że współczesne słowniki dialektu kreteńskiego nie odnotowują ludowego apelatywu τοπόλι.

Simeonidhis nie omawia kreteńskich toponimów Τσεπέλι (oraz Τσεπελάκι), ale dyskutuje dwa inne ojkonimy greckie o podobnym brzmieniu.²⁰ W pierwszym przypadku (s.v. Τσεπέλ, Nea Kisani, Ksanthi) odwołuje się do apelatywu tureckiego *çepel* ‘brudny, powalany, zbrukany, zabłocony’, w drugim zaś przypadku (s.v. Τσεπέλοβον, Dhodhoni, Janina) odsyła do nazwiska Τσεπέλης lub Τσεπελής o tureckich korzeniach, por. także kreteński ojkonim Τσεπελή Μετόχι(ον). Badacz przytacza alternatywną opcję słowiańską (nazwa miejscowa zawiera słowiański przyrostek nazwotwórczy *-ovo i być może pochodzi od antroponimu **Čepelb*²¹), a ponadto sygnalizuje możliwość wyvodu albańskiego (alb. **Çepelovë* ‘miejsce wielu dzwonek, tj. miejsce z wieloma zwierzętami’, por. alb. *çepele* ‘trzonek noża’, dial. ‘dzwonek zawieszony na szyi zwierząt hodowlanych’). Warto w tym miejscu uwzględnić, że kreteńskie toponimy Τσεπέλι oraz Τσεπελάκι określają dwa

17 Por. Συμεωνίδης 2010: 1278–1279, s.v. Σκλαβεροχώριον, Σκλάβοι, Σκλαβοπούλα (nr 16014, 16027, 16028).

18 Τσικριτσή-Κατσιανάκη 1975: 78–81.

19 Zob. Шишманов 1897: 90; Τομαδάκης 1939: 10; Vasmer 1941: 175; Συμεωνίδης 2010: 1351–1352, s.v. Τοπόλια (nr 16987).

20 Συμεωνίδης 2010: 1337–1338, s.v. Τσεπέλ, Τσεπέλοβον (nr 17327, 17328).

21 Por. słowiańskie imiona osobowe – stpol. *Czepiel* (1413), stcz. *Čepel*, a także apelatyw bułg. dial. (Rodopy) *çenél* ‘człowiek kłótniwy’, zob. Sławski 1976: 141; Bańkowski 2000: 224.

mitata, czyli letnie chaty pasterskie, położone na wysokości ok. 1150 m n.p.m. na południe od Ghurnes (Apokoronu) (Χαραλαμπάκης 2016: 181). W tej sytuacji etymologia albańska, nawiązująca do letniego wypasu owiec w górach, zyskuje znacznie na wiarygodności.

Kreteński ojkonim Χαρβάτα (od roku 1957 przemianowany na Περιστερίον, w demotyku Περιστερί, Kisamos, Chania) został odnotowany przez Simeonidhisa pod hasłem Χαρβάτι (Argos, Argolida).²² Nazwa miejscowa Χαρβάτι pochodzi albo od nazwy etnicznej Chorwatów (psł. **Chъrvati*, ch. *Hrvati*),²³ albo od greckiego nazwiska Χαρβάτης (dosłownie ‘Chorwat’). W pierwszym przypadku nazwa miejscowa sygnalizuje osadnictwo słowiańskie na Krecie, w drugim już niekoniecznie.

W niniejszej pracy dokonaliśmy krótkiego przeglądu kreteńskich toponimów uznanych za czysto słowiańskie przez Pandelisa Charalambakisa. Okazało się, że Charalambos Simeonidhis, autor etymologicznego słownika greckich ojkonimów, w wielu przypadkach opowiada się za odmiennymi objaśnieniami kreteńskich nazw miejscowych. Widzimy zatem, że badania kreteńskiej leksyki i toponimii trzeba w dalszym ciągu kontynuować.

2 PODSUMOWANIE

W niniejszej pracy przedstawiono aktualny stan badań nad zagadnieniem osadnictwa Słowian na Krecie, Wskazano szereg kwestii dwuznacznych lub nierozstrzygniętych. Chronologia pojawienia się pierwszych osadników słowiańskich na wyspie budzi poważne wątpliwości, a zdania badaczy w tej kwestii są podzielone (proponuje się datowanie początków słowiańskiego osadnictwa na VII w., X w. lub na pierwsze stulecia panowania weneckiego na wyspie, czyli XIII–XIV w.). Także liczba kreteńskich słowizmów nie została do tej pory ustalona. Charalambakis dyskutuje ogółem 57 jednostek leksykalnych, stanowczo odrzucając 12 z nich. W artykule podważono słowiańskość dwóch kreteńskich apelatywów (ngr. σκλέπα f. ‘jakaś choroba, zaraza koni’ ← alb. *sklepë* f. ‘żółty śluz wpływający z oczu’; ngr. τσίπα f. ‘kożuch na powierzchni wody lub mleka’ ← alb. *cipë* f. ‘cienka skórka jaj, cebuli; kożuch na stojącej wodzie lub mleku; łyko’), a także wskazano na ograniczoną dystrybucję wyrazu gwarowego τσαντίλα f. ‘rzadka tkanina służąca do odcedzania twarogu’ (na Krecie jest on używany tylko w eparchii Apokoronu) ← pd.słow. *cědilo* (< psł. **cědidlo* n. ‘przyrząd do cedzenia płynów; kawał tkaniny używany do cedzenia mleka’). Badacze wskazują także na słowiańskość niektórych toponimów Krety. Dotychczasowe propozycje nie zyskały jednak powszechnej akceptacji. W artykule omówiono 13 wybranych toponimów, uznanych przez P. Charalambakisa

²² Por. Συμεωνίδης 2010: 1433, s.v. Χαρβάτι (nr 18037).

²³ Zob. M. Vasmer 1941: 123, 175.

za słowiańskie (Βλάτος; Βορί; Βόροι; Ζίντα; Ντουλιανά; Λέσκα; Ροδοβάνι; Σεμπρώνας; Σκλαβολάσι; Τοπόλια; Τσεπέλι; Τσεπελάκι; Χαρβάτα). Przegląd kreteńskich nazw miejscowych dokonany pod kątem onomastycznym pokazał wszakże znaczące kontrowersje wśród badaczy co do genezy i etymologii kreteńskich nazw miejscowych.

LITERATURA

- Bańkowski 2000** = A. Bańkowski, *Słownik etymologiczny języka polskiego* 1, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2000.
- Budziszewska 1990** = W. Budziszewska, Die Widerspiegelung der Kultur der Slawen in den slawischen Lehnwörtern in neugriechischen Dialekten, *Linguistique Balkanique* 33.3–4 (1990), 119–126.
- Budziszewska 1991** = W. Budziszewska, *Zapożyczenia słowiańskie w dialektach nowogreckich*, Warszawa: Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, 1991.
- Detorakis 1994** = T. E. Detorakis, *History of Crete*, translated by J. C. Davis, Iraklion: [nakładem autora], 1994.
- Grochowski 2003** = M. Grochowski, *Słownik polskich przekleństw i wulgaryzmów*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2003.
- Kaczyńska 2016** = E. Kaczyńska, Rozważania o domniemanym sławizmie w dialekcie kreteńskim języka nowogreckiego, *Roczniki Humanistyczne* 64.6 (2016), 31–50.
- Kaczyńska – Witczak 2008** = E. Kaczyńska – K. T. Witczak, Elementy słowiańskie w leksyce kreteńskiej, *Rozprawy Komisji Językowej ŁTN* 53 (2008), 129–146.
- Land 1862** = J. P. N. Land (ed.), *Anecdota Syriaca* 1, Lugduni Batavorum: E. J. Brill, 1862.
- Meyer 1891** = G. Meyer, *Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache*, Strassburg: Trübner, 1891. [Przedruk: Leipzig: Zentralantiquariat der DDR, 1982.]
- Newmark 1999** = L. Newmark, *Albanian-English Dictionary*, Oxford: Oxford University Press, 1999.
- Orel 1998** = V. E. Orel, *Albanian Etymological Dictionary*, Leiden: Brill, 1998.
- Palmer 1993** = A. Palmer, *The Seventh Century in the West-Syrian Chronicles*, Liverpool: Liverpool University Press, 1993.
- Skach 2008** = E. Skach, *Die Lautgeschichte des frühen Slavischen in Griechenland im Lichte der Lehnbeziehungen*, Wien: Universität, 2008.
- Sławski 1976, 1984** = F. Sławski (red.), *Słownik prasłowiański* 2, 5, Wrocław et al.: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, 1976, 1984.
- Stavropoulos 1992** = D. N. Stavropoulos, *Oxford Greek-English Learner's Dictionary*, Oxford: Oxford University Press, 41992.
- Vasmer 1941** = M. Vasmer, *Die Slaven in Griechenland*, Berlin: Verlag der Akademie der Wissenschaften, 1941. [Przedruk: Leipzig: Zentralantiquariat der DDR, 1970.]
- Αλεξίου 1972–1973** = Σ. Αλεξίου, Χριστιανικά επιγραφαί και τοπωνύμια εκ Κρήτης [Chrześcijańskie inskrypcje i toponimy z Krety], *Επετηρίς Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών* 39–40 (1972–1973), 451–456.
[S. Alexiou, Christianiká epigraphá kai topónymia ek Krētēs, *Epetērís Etaireías Byzantinón Spoudón* 39–40 (1972–1973), 451–456.]
- Ανδριώτης 2001** = Ν. Π. Ανδριώτης, *Ετυμολογικό λεξικό της κοινής νεοελληνικής* [Etymologiczny słownik języka nowogreckiego], Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης – Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, 32001.
[N. P. Andriōtēs, *Etymologikó lexikó tēs koinēs neoellēnikēs*, Thessalonikē: Aristotéleio Panepistēmio Thessalonikēs – Institutoúto Neoellēnikōn Spoudōn, 32001.]

- Αποστολάκης 2008** = Γ. Ε. Αποστολάκης, *Παλαιϊνές κρητικές αθιβολές: λεξικό: λέξεις, φράσεις και μαντινάδες του κρητικού γλωσσικού ιδιώματος* [Dawne dialogi kretańskie: słownik: wyrazy, frazy i ludowe przysłowia kretańskiej gwary], Ηράκλειο: Τυποκρέτα, 2008.
[G. A. Apostolákēs, *Palaiiñés krētikés athibolés: lexikó: léxeis, phráseis kai mantinádes tou krētikou glōssikou idiōmatos*, Ērákleio: Typokrēta, 2008.]
- Βογιατζόγλου 1992** = Β. Η. Βογιατζόγλου, *Επώνυμα της Μικρασίας: τουρκικά και τουρκογενή επώνυμα στην Ελλάδα* [Nazwiska Azji Mniejszej: tureckie i tureckojęzyczne nazwiska Grecji], Αθήνα: Εκδόσεις-Βιβλιοπωλείο Στράτης Γ. Φιλippoπότης, 1992.
[B. Ē. Bogiatzógλου, *Erōnyma tēs Mikrasías: tourkiká kai tourkogenē erōnyma stēn Elláda*, Athēna: Ekdóseis-Bibliopōleío Strátēs G. Philipporótēs, 1992.]
- Γαρεφαλάκης 2002** = Ν. Γαρεφαλάκης, *Λεξικό ιδιοματισμών κρητικής διαλέκτου (Περιοχή Σητείας)* [Słownik idiomów dialektu kretańskiego (Okolice miasta Sitia)], Σητεία: Δήμος Σητείας, 2002.
[N. Garephalákēs, *Lexikó idiōmatismōn krētikēs dialéktou (Perioché Sēteías)*, Sēteia: Dēmos Sēteías, 2002.]
- Γερωνυμάκης 1999** = Κ. Ι. Γερωνυμάκης, *Λαογραφικό σφακιανό λεξιλόγιο* [Etnograficzne słownictwo Sfakii], Χανιά: [nakładem autora], 1999.
[K. I. Gerōnymákēs, *Laographikó sphakianó lexilógio*, Chaniá: [nakładem autora], 1999.]
- Δαριβιανάκης 2009** = Α. Δαριβιανάκης, *Η ζωντανή κρητική διάλεκτος 1: λεξικό* [Żywy dialekt kretański 1: słownik], Ηράκλειο: Δετοράκης ΑΕΒΕ, 2009.
[A. Daribianákēs, *Ē zōntanē krētiké diálektos 1: lexikó*, Ērákleio: Detorákēs AEBE, 2009.]
- Ιδομενέως 2006–2013** = Μ. Ι. Ιδομενέως, *Κρητικό γλωσσάριο* [Kretański glosariusz] 1–2, Ηράκλειο: Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη, 2006–2013.
[M. I. Idomenēōs, *Krētikó glōssáριο* 1–2, Ērákleio: Bikelaía Dēmotiké Bibliothékē, 2006–2013.]
- Κονδυλάκης 1990** = Ι. Δ. Κονδυλάκης, *Κρητικόν λεξιλόγιον* [Słownictwo kretańskie], Ηράκλειον Κρήτης: Δήμος Ηρακλείου – Βικελαία Βιβλιοθήκη, 1990.
[I. D. Kondylákēs, *Krētikón lexilógion*, Ērákleion Krētēs: Dēmos Ērakliou – Bikelaía Bibliothékē, 1990.]
- Κοντοσόπουλος 2006** = Ν. Γ. Κοντοσόπουλος, *Αντίστροφο λεξικό της κρητικής διαλέκτου* [Słownik odwrotny dialektu kretańskiego], Αθήνα: Βιβλιοεκδοτική Α.Ε., 2006.
[N. G. Kontosópoulos, *Antístropho lexikó tēs krētikēs dialéktou*, Athēna: Biblioekdotiké A. E., 2006.]
- Κοντοσόπουλος 2015** = Ν. Γ. Κοντοσόπουλος, *Η κρητική διάλεκτος* [Dialekt kretański], Αθήνα: „Βιβλιοεπιλογή”, 2015.
[N. G. Kontosópoulos, *Ē krētiké diálektos*, Athēna: „Biblioepilogé”, 2015.]
- Κριτσωτάκης 2012** = Γ. Κριτσωτάκης, *Στειακό λεξικολόγιο* [Słownictwo Sitii], Μαρωσιά Σητείας: Τυποκρέτα, 2012.
[G. Kritsotákēs, *Steiakó lexikológio*, Marōniá Sēteías: Typokrēta, 2012.]
- Μαλιγκούδης 2013** = Φ. Μαλιγκούδης, *Σλάβοι στη μεσαιωνική Ελλάδα* [Słowianie w średniowiecznej Grecji], Θεσσαλονίκη: Δέσποινα Κυριακίδη, 2013.
[Ph. Maligkoudēs, *Sláboi stē mesaiōnikē Elláda*, Thessalonikē: Déspoiνα Kyriakidē, 2013.]
- Μπαμπινιώτης 2002** = Γ. Μπαμπινιώτης, *Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας* [Słownik języka nowogreckiego], Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας, 2002.
[G. Mpampiniótēs, *Lexikó tēs néas ellēnikēs glōssas*, Athēna: Kéntro Lexikologías, 2002.]
- Μπαμπινιώτης 2011** = Γ. Μπαμπινιώτης, *Ετυμολογικό λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας: ιστορία των λέξεων* [Słownik etymologiczny języka nowogreckiego: historia słów], Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας, 2011.
[G. Mpampiniótēs, *Etymologikó lexikó tēs néas ellēnikēs glōssas: istoría tōn léxeōn*, Athēna: Kéntro Lexikologías, 2011.]
- Ξανθινάκης 2001, 2009** = Α. Β. Ξανθινάκης, *Λεξικό ερμηνευτικό και ετυμολογικό του δυτικοκρητικού γλωσσικού ιδιώματος* [Słownik objaśniający i etymologiczny zachodniokretańskiego dialektu], Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2001², 2009⁴.

[A. B. Xanthinákēs, *Lexikó ermēneutikó kai etymologikó tou dytikokrētikou glōssikou idiōmatos*, Ērákleio: Panepistēmiakēs Ekdōseis Krētēs, 2001, 42009.]

Ξανθουδίδης 1903 = Σ. Ξανθουδίδης, *Χριστιανικά επιγραφαί εκ Κρήτης* [Chrześciijańskie inskrypcje z Krety], *Aθηνά* 15.1 (1903), 49–164.

[S. Xanthoudidēs, *Christianiká epigraphai ek Krētēs*, *Athēna* 15.1 (1903), 49–164.]

Ορφανός 2014 = Β. Ορφανός, *Λέξεις τουρκικής προέλευσης στο κρητικό ιδίωμα* [Wyrazy tureckiego pochodzenia w gwarze kreteńskie], Ηράκλειο: Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη Ηρακλείου, 2014.

[B. Orphanós, *Léxeis tourkikēs proéleusēs sto krētikó idiōma*, Ērákleio: Bikelaía Dēmotikē Bibliothékē Ērakleíou, 2014.]

Πάγκαλος 1955–1975 = Γ. Ε. Πάγκαλος, *Περί του γλωσσικού ιδιώματος της Κρήτης* [O dialektie Krety] 1–6, Αθήνα: Τυπογραφείο Μ. & Κ. Τσεβδού, 1955–1975; druga edycja pod red. E. Jakumaki, 2–5, Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών – Κέντρον Ερεύνης των Νεοελληνικών Διαλέκτων και Ιδιωμάτων, 21994–2002.

[G. E. Págalos, *Peri tou glōssikou idiōmatos tēs Krētēs* 1–6, Athēna: Typographeío M. & K. Tsebdoú, 1955–1975; 2nd edition prepared by E. Giakoumákē, 2–5, Athēna: Akadēmia Athēnōn – Kéntron Ereýnēs tōn Neoellēnikōn Dialéktōn kai Idiōmátōn, 21994–2002.]

Παπαχριστοδούλου 1960 = Χ. Ι. Παπαχριστοδούλου, *Τοπωνυμικά και ονοματικά Χάλκης Δωδεκανήσου* [Toponimia i imiennictwo wyspy Chalki Dodekanezu], *Πλάτων* 12 (1960), 30–48.

[Ch. I. Papachristodoulou, *Topōnymiká kai onomatiká Chálkēs Dōdekanēsou*, *Plátōn* 12 (1960), 30–48.]

Παπαχριστοδούλου 1996 = Χ. Ι. Παπαχριστοδούλου, *Τοπωνυμικό της Ρόδου* [Toponimia wyspy Rodos], Ρόδος: Έκδοση Γραφείου Μεσαιωνικής Πόλης Ρόδου – Προγραμματικές Σύμβασης, 21996.

[Ch. I. Papachristodoulou, *Topōnymikó tēs Ródou*, Ródos: Ékdosē Grapheíou Mesaiōnikēs Pólēs Ródou – Programmatikēs Sýmbasēs, 21996.]

Παπαρηγοράκης 1952 = Ι. Παπαρηγοράκης, *Συλλογή ξενογλώσσων λέξεων της ομιλουμένης εν Κρήτη* [Zbiór wyrazów obcych używanych w gwarze na Krecie], Χανιά: Τυπογραφείο Κανάκη Φραγκιαδάκη, 1952.

[I. Papagrēgorákēs, *Sylogē xenoglōssōn léxeōn tēs omilouménēs en Krētē*, Chaniá: Typographeío Kanákē Phragkiadáké, 1952.]

Παπακυριάκου-Απέρη – Παπακυριάκου 2000 = Ε. Παπακυριάκου-Απέρη – Χ. Παπακυριάκου, *Βασικό λεξικό ξένων λέξεων της νέας ελληνικής* [Podstawowy słownik wyrazów obcych języka nowogreckiego], Αθήνα: Gutenberg, 2000.

[E. Papakyriákou-Apérē – Ch. Papakyriákou, *Basikó lexikó xēnōn léxeōn tēs néas ellēnikēs*, Athēna: Gutenberg, 2000.]

Παπαρίζος 2014 = Χ. Α. Παπαρίζος, *Οι νεολατινικές γλώσσες στις ελληνικές διαλέκτους: Το ιδίωμα του Γράμμου – λεξιλόγιο* [Nowotacińskie słowa w greckich dialektach. Gwara Grammos – słownictwo], Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη, 2014.

[Ch. A. Paparizos, *Oi neolatīnikēs glōsses stis ellēnikēs dialéktous: To idiōma tou Grámmou – lexilógio*, Athēna: Ekdōseis Grēgōrē, 2014.]

Περιστεράκης 1991 = Α. Περιστεράκης, *Σφακιανά: τοπωνύμια – γλωσσάρι – μαντινάδες – παροιμίες – ανιγμάτα κ. ά.* [Zagadnienia sfakiańskie: toponimia – słownik – pieśni ludowe – przysłowia – zagadki itp.], Αθήνα: Εκδόσεις Στέφανος Α. Βασιλόπουλος, 1991.

[A. Peristerákēs, *Sphakianá: topōnymia – glōssári – mantinádes – paroimies – ainigmata k. á.*, Athēna: Ekdōseis Stēphanos A. Basilópoulos, 1991.]

Πιτυκάκης 1983, 2001 = Μ. Ι. Πιτυκάκης, *Το γλωσσικό ιδίωμα της Ανατολικής Κρήτης* [Gwara wschodniej Krety] 1–2, Αθήνα: Έκδοση Πολιτιστικής και Λαογραφικής Εταιρείας Απάνω Μεραμπέλου – Νεάπολης Κρήτης, 1983; druga edycja: Νεάπολη Κρήτης: Έκδοση Κοινοφελούς Ιδρύματος Ε. και Μ. Πιτυκάκη, 2001.

[M. I. Pitykákēs, *To glōssikó idiōma tēs Anatolikēs Krētēs* 1–2, Athēna: Ékdosē Politistikēs kai Laographikēs Etaireías Apánō Merampéλου – Neápolis Krētēs, 1983; druga edycja: Neápolis Krētēs: Ékdosē Koinōphelous Idrýmatos E. kai M. Pitykákē, 2001.]

- Ροδάκης 2005** = Θ. Ι. Ροδάκης, *Το κρητικό λαλόλογο* [Kreteńskie słownictwo gwarowe], Ηράκλειο Κρήτης 2005.
[Th. I. Rodákēs, *To krētikó lalológo*, Ērákleio Krētēs, 2005.]
- Σπανάκης 1991–1993** = Σ. Γ. Σπανάκης, *Πόλεις και χωριά της Κρήτης στο πέρασμα των αιώνων* [Miasta i wsie Kreta na przestrzeni wieków] 1–2, Ηράκλειο: Γραφικές Τέχνες Γ. Δετοράκης, 1991–1993.
[S. G. Spanákēs, *Póleis kai chōriá tēs Krētēs sto pérasma tōn aióōnōn* 1–2, Ērákleio: Graphikés Téchnes G. Detorákis, 1991–1993.]
- Συμεωνίδης 2010** = Χ. Π. Συμεωνίδης, *Ετυμολογικό λεξικό των νεοελληνικών οικονομίων* 1–2 [Słownik etymologiczny nowogreckich ojkonomiów], Λευκωσία – Θεσσαλονίκη: Κέντρο Μελετών Ιεράς Μόνης Κύκκου, 2010.
[Ch. P. Symeōnidēs, *Etyμολογικό lexikó tōn neollēnikōn oikōnymióōn* 1–2, Leukōsia – Thessalonikē: Kéntro Meletōn Ierás Mōnēs Kýkkou, 2010.]
- Συμεωνίδης 2015** = Χ. Π. Συμεωνίδης, *Εισαγωγή στην ελληνική ονοματολογία* [Wprowadzenie do greckiego nazewnictwa], Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη, 2015.
[Ch. P. Symeōnidēs, *Eisagōgē stēn ellēnikē onomatologia*, Thessalonikē: Ekdotikós Oíkos Adelphōn Kyriakidē, 2015.]
- Τζέμος 2003** = Γ. Τζέμος, *Τα τουρκικής προέλευσης ελληνικά επώνυμα* [Greckie nazwiska pochodzenia tureckiego], Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Κεσόπουλος, 2003.
[G. Tzēmos, *Ta tourkikēs proéleusēs ellēniká epōnymia*, Thessalonikē: Ekdóseis Kesópolous, 2003.]
- Τσικριτή-Κατσιανάκη 1975** = Χ. Ζ. Τσικριτή-Κατσιανάκη, Συμβολή στη μελέτη των τοπωνυμίων της Κρήτης: τοπωνύμια από οικογενειακά ονόματα [Przyczynek do studiów nad toponimami Kreta: toponimy urobione od nazwisk], *Αμάλθεια* 6.22–23 (1975), 25–98.
[Ch. Z. Tsikritēs-Katsianákē, Symbolé stē melētē tōn topōnymióōn tēs Krētēs: topōnymia apó oikogeneiaká onómata, *Amáltheia* 6.22–23 (1975), 25–98.]
- Τσιριγωτάκης 2001** = Α. Ε. Τσιριγωτάκης, *Κρητών διάλεκτος: κρητόφωνο λεξικό* [Dialekt Kreteńczykōw: słownik mowy kreteńskiej], Πύργος Μονοφατίου: Γραφικές Τέχνες Iraklion Offset, 2001.
[A. E. Tsirigōtākēs, *Krētōn diálektos: krētóphono lexikó*, Pýrgos Monophatíou: Graphikés Téchnes Iraklion Offset, 2001.]
- Τσιριγωτάκης 2008** = Α. Ε. Τσιριγωτάκης, *Θησαυρός της κρητικής διαλέκτου* [Skarbiec dialektu kreteńskiego], Ηράκλειο: Γραφικές Τέχνες Iraklion Offset, 2008.
[A. E. Tsirigōtākēs, *Thēsaurós tēs krētikēs dialéktou*, Ērákleio: Graphikés Téchnes Iraklion Offset, 2008.]
- Τωμαδάκης 1938** = Ν. Β. Τωμαδάκης, Σλάβοι στην Κρήτη. Τα Καράνου. Το Ροδοβάνι [Słowianie na Krecie. Nazwy miejscowe Karanu. Rodhowani], *Επετηρίς Εταιρείας Κρητικών Σπουδών* 1 (1938), 425–431.
[N. B. Tōmadákēs, Sláboi stēn Krētē. Ta Karánu. To Rodobáni, *Epetērís Etaireías Krētikōn Spoudōn* 1 (1938), 425–431.]
- Τωμαδάκης 1939** = Ν. Β. Τωμαδάκης, Συμβολή εις την μελέτην των σλαβικών, αρμενικών και τουρκικών εποικήσεων εν Κρήτη [Przyczynek do studiów nad słowiańskim, ormiańskim i tureckim osadnictwem na Krecie], *Επετηρίς Εταιρείας Κρητικών Σπουδών* 2 (1939), 7–19.
[N. B. Tōmadákēs, Symbolé eis tēn melētēn tōn slabikōn, armenikōn kai tourkikōn epōikíseōn en Krētē, *Epetērís Etaireías Krētikōn Spoudōn* 2 (1939), 7–19.]
- Τωμαδάκης 1953** = Ν. Β. Τωμαδάκης, Αι περί Μακεδόνων σκλάβων εν Κρήτη ειδήσεις Ιωσήφ Βρυεννίου (1401) [Wiadomości Józefa Bryenniosa o Słowianach macedońskich na Krecie (1401)], w: *Γέρας Αντωνίου Κεραμόπουλου*, Αθήνα: Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, 1953, 105–111.
[N. B. Tōmadákēs, Ai perí Makedonōn sklábōn en Krētē eidēseis Iosēph Bryenníou (1401), w: *Géras Antōniou Keramóπουλου*, Athēna: Etaireía Makedonikōn Spoudōn, 1953, 105–111.]
- Τωμαδάκης 1989** = Ν. Β. Τωμαδάκης, Το τοπωνύμιον Ροδοβάνι της Κρήτης [Kreteński toponim Rodhowani], *Αριάδνη* 5 (1989), 363–365.
[N. B. Tōmadákēs, To topōnymion Rodobáni tēs Krētēs, *Ariadnē* 5 (1989), 363–365.]

- Φλώρος 1980** = Α. Θ. Φλώρος, *Νεοελληνικό ετυμολογικό και ερμηνευτικό λεξικό* [Nowogrecki słownik etymologiczny i objaśniający], Αθήνα: „Νέα Σύνορα”, 1980.
[A. Th. Philōros, *Neoellēnikó etymologikó kai ermēneutikó lexikó*, Athēna: „Néa Sýnora”, 1980.]
- Χαραλαμπάκης 2010** = Π. Χαραλαμπάκης, Το ζήτημα των σλαβικών εποικίσεων και τοπωνυμίων στην Κρήτη [Kwestia słowiańskich osad i toponimów na Krecie], *En Chaniois* 4 (2010), 179–204.
[P. Charalampákēs, To zētēma tōn slabikōn epoikiseōn kai topōnymión stēn Krētē, *En Chaniois* 4 (2010), 179–204.]
- Χαραλαμπάκης 2014** = Χ. Χαραλαμπάκης (red.), *Χρηστικό λεξικό της νεοελληνικής γλώσσας*, Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών, 2014.
[Ch. Charalampákēs (red.), *Chrēstikó lexikó tēs neoellēnikēs glōssas*, Athēna: Akadēmia Athēnōn, 2014.]
- Χαραλαμπάκης 2016** = Π. Χαραλαμπάκης, *Σλάβοι στην Κρήτη κατά τον μεσαίωνα και τους πρώιμους νεότερους χρόνους (Ιστορικά και γλωσσικά τεκμήρια)* [Słowianie na Krecie w średniowieczu i we wczesnych czasach nowożytnych (historyczne i językowe świadectwa)], Αθήνα: Andy’s Publishers, 2016.
[P. Charalampákēs, *Sláboi stēn Krētē katá ton mesaiōna kai tous prōímous neóterous chrónous (Istoriká kai glōssiká tekmēria)*, Athēna: Andy’s Publishers, 2016.]
- БЕР 1986** = *Български етимологичен речник 3*, red. В. И. Георгиев et al., София: Българската Академия на Науките, 1986.
[*B’lgarski etimologičen rečnik 3*, red. V. I. Georgiev et al., Sofija: B’lgarskata Akademija na Naukite, 1986.]
- Займов 1967** = Й. Займов, *Заселване на българската Славяни на Балканския полуостров: проучване на жителските имена в българската топонимия*, София: Издателство на Българската Академия на Науките, 1967.
[J. Zaimov, *Zaselvane na b’lgarskata Slavjani na Balkanskija poluostrov: proučvane na žitelските имена v b’lgarskata toponimija*, Sofija: Izdatelstvo na B’lgarskata Akademija na Naukite, 1967.]
- Саказов 1932** = И. Саказовъ, Новооткрити документи отъ края на XIV. вѣкъ за булгари отъ Македония продавани като роби, *Revue Macédonienne* 7.2–3 (1932), 1–62.
[I. Sakezov”, *Novoodkriti dokumenty ot’ kraja na XIV. věk’ za bulgari ot’ Makedonija prodavani kato robi*, *Revue Macédonienne* 7.2–3 (1932), 1–62.]
- Фасмер 1986** = М. Фасмер, *Этимологический словарь русского языка 4*, Москва: „Прогрес”, 1986.
[M. Fasmer, *Ėtimologičeskij slovar’ russkogo jazyka 4*, Moskva: „Progres”, 1986.]
- Хориков – Малев 1980** = И. П. Хориков – М. Г. Малев, *Новогреческо-русский словарь*, Москва: Издательство „Русский Язык”, 1980.
[I. P. Horikov – M. G. Malev, *Novogrečesko-russkij slovar’*, Moskva: Izdatel’stvo „Russkij Jazyk”, 1980.]
- Шишманов 1897** = И. Шишмановъ, Славянски селища въ Крите и на другите острови, *Български Преглед* 4.3 (1897), 90–126 (osobna nadbitka, 2–38).
[I. Šišmanov”, *Slavjanski selišča v” Krite i na drugite ostrovi*, *B’lgarski Pregled* 4.3 (1897), 90–126 (osobna nadbitka, 2–38).]

POVZETEK

Slovani na Kreti v luči jezikovnih dejstev

Članek obravnava vprašanje slovanskih naselbin na otoku Kreti. Pobudila ga je nedavno izdana monografija Pandelisa Haralambakisa z naslovom *Σλάβοι στην Κρήτη κατά τον μεσαιώνα και τους πρώιμους νεότερους χρόνους: ιστορικά και γλωσσικά τεκμήρια* [= Slovani na Kreti v srednjem in zgodnjem novem veku: zgodovinska in jezikovna pričevanja] (2016). Monografija analizira zgodovinska poročila in dokumente o Slovanih na Kreti ter posreduje obsežen seznam gotovih, verjetnih ali domnevnih slovanskih izposoj, navzočih v kretskih narečjih in občasno v sedanjem novogrškem kojne. Veliko pozornosti je posvečene tudi kretski toponimiji, ki naj bi po prepričanju dosedanjih raziskovalcev dokumentirala sledove davnih slovanskih naselbin na otoku. Avtorja prispevka preverjata nekatere raziskovalne hipoteze in podajata sedanje stanje vprašanja prisotnosti Slovanov na Kreti.